

Türk Destanlarında Sığır Sembolü¹

Fatih BALCI²

Öz: Türk sözlü kültüründe destanlar, toplumsal hafızanın ve kültürel kimliğin yapı taşlarını oluşturan en temel anlatılar arasında yer almaktadır. Türk destanlarında hayvan figürlerinin taşıdığı anlam katmanları, sözlü kültürün mitolojik birikimi ile tarihsel hafızanın kesişiminde şekillenir. Bu çalışma, Türk mitolojik düşüncesinde ve destan anlatılarında sıklıkla karşılaşılan hayvan sembollerini irdeleyerek, özellikle sığır/öküz sembolüne odaklanmaktadır. Sığır/öküz sembolü, yalnızca fiziksel gücün ve doğa karşısındaki direncin simgesi değil; aynı zamanda kültürel iktidarın, toplumsal meşruiyetin ve bireysel dönüşümün de temsili hâline gelmiştir. Hayvan sembolleri, destanlardaki estetik yapıdan çok daha fazlasını temsil eder; toplulukların dünya tasavvurunu, doğa ile kurdukları ilişkiyi ve sosyo-politik değerlerini anlamak için anahtar rol üstlenir. Bu sembollerin çok katmanlı yapısı, Türk sözlü kültürünün zenginliğini ve derinliğini yansıtan önemli bir göstergedir. Çalışma kapsamında, Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Destansı Hikâyeleri ile Türk boylarının destan metinleri incelenmiş ve bu metinlerde sığırın simgesel özellikleri değerlendirilmiştir. Sığır sembolünün çok katmanlı yapısı hem tarihsel bir hafızanın temsili hem de anlatı estetiğinin bir taşıyıcısı olarak, bir yandan doğa karşısındaki insan iradesinin sınandığı bir sınav motifi, diğer yandan da kozmik düzenin bir parçası olarak sembolik anlamlarla yüklü bir varlık olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Destanları, Sığır, Öküz, Boğa, Sembol.

Cattle Symbol in Turkish Epics

Abstract: In Turkish oral culture, epics are among the most fundamental narratives that form the building blocks of social memory and cultural identity. The layers of meaning carried by animal figures in Turkish epics are shaped at the intersection of the mythological accumulation of oral culture and historical memory. This study examines animal symbols frequently encountered in Turkish mythological thought and epic narratives, focusing especially on the symbol of cattle/ox. The cattle/ox symbol has become not only a symbol of physical strength and resistance against nature, but also a representation of cultural power, social legitimacy and individual transformation. Animal symbols represent much more than the aesthetic structure of epics; they play a key role in understanding communities' conception of the world, their relationship with nature, and their socio-political values. The multi-layered structure of these symbols is an important indicator reflecting the richness and depth of Turkish oral culture. Within the scope of the study, the Epic of Oghuz Khan, Dede Korkut Epic Stories and the epic texts of Turkish tribes were analyzed and the symbolic features of cattle in these texts were evaluated. The multi-layered structure of the cattle symbol has been evaluated both as a representation of a historical memory and as a carrier of narrative aesthetics, on the one hand as a test motif where human will is tested against nature, and on the other hand as an entity loaded with symbolic meanings as a part of the cosmic order.

Key Words: Turkish Epics, Cattle, Ox, Bull, Symbol.

¹Bu çalışma 2018 yılında Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU danışmanlığında hazırlanan “Türk Kültür Tarihinde Sığır” başlıklı doktora tezi ve 2019 yılında “Türk Kültür Tarihinde Boğa-Öküz” adında tezin kitap olarak yayımlanmış hallerinden türetilmiştir.

²Doç. Dr. – Kayseri Üniversitesi, Develi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Kayseri - fatihbalci@kayseri.edu.tr. (0000-0001-8318-1473).

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca kültür, bireylerin yaşam tarzları doğrultusunda şekillenmiş ve gelişim göstermiştir. Toplumlar; avcı-toplayıcı, göçebe ya da yerleşik yaşam biçimlerine göre farklı kültürel üretimlerde bulunmuşlardır. Bu çerçevede, yaşam tarzı ve ekonomik faaliyetler kültürün temel unsurlarından biri hâline gelmiştir. Türk toplumunun tarihsel süreçte benimsediği yaşam biçimi ise genel olarak “konargöçer” ya da “göçerevli” biçimde tanımlanmakta; bu durum, onların kültürel yapılarına da doğrudan yansımaktadır. Geniş bozkır coğrafyasında yaşamlarını sürdüren Türk toplulukları, mevsimsel hareketlilik içerisinde “yaylak” ve “kışlak” arasında göç ederek hayatlarını devam ettirmiştir. Büyük hayvan sürülerine sahip olan Türklerin ekonomik faaliyetleri büyük ölçüde hayvancılığa dayalı şekillenmiştir. İnsan-hayvan ilişkisi, tarih boyunca Türk toplumsal yapısının önemli bir bileşeni olmuş, hayvancılık ise yalnızca ekonomik bir faaliyet değil aynı zamanda kültür oluşturunca bir unsur olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda, hayvancılığa dayalı zengin bir kültürel birikimin oluştuğu söylenebilir (Balcı, 2019, s. 3-7).

Destanlar, mitolojik unsurların etkisini taşıyan ve genellikle kahramanlık, savaş, göç, kuraklık gibi olayları anlatan sözlü edebiyat ürünleridir. Edebiyat tarihinde destan terimi; manzum, mensur ya da bu iki türün birleşiminden oluşan eserler için kullanılmaktadır. “Destan” sözcüğü Türkçeye, Farsça kökenli “dâstân” kelimesinden geçmiştir. Türk destan edebiyatının kökeni M.Ö. I. bin yıla kadar uzanmaktadır. Kam, baksı, ozan ve oyun gibi figürler; avcılık ve çobanlık çağında Türk destan anlatıcısı tipinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Destanlar; zaman, mekân ve konu gibi çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılabilir. Bu türün temel özellikleri arasında olağanüstü niteliklere sahip kahraman figürlerinin yer alması, anlatımda olağanüstülüklerle sıklıkla başvurulması ve idealize edilmiş “alp” tipinin ön plana çıkarılması bulunmaktadır (Balcı, 2019, s. 71). Destanlarda, kahramanların yanında hayvanların da sembolik ve yardımcı unsur olarak yer aldığı görülmektedir. Türkler destanlarda anlatacaklarını, söyleyeceklerini genellikle kültürel semboller aracılığıyla ifade etmişlerdir (Duman, 2024, s. 12). Uzun yıllar boyunca hayvancılıkla uğraşmış, hayvanları evcilleştirmiş ve gündelik yaşamda etkin biçimde kullanmış olan bir toplumun sözlü kültür ürünlerinde hayvan figürlerine sıkça rastlanması son derece doğaldır. İnsanoğlu, ilk başlarda hayvandan korkmuş ilerleyen zaman içerisinde hayvanların gücüne, yaratılış özelliklerine hayran kalmıştır. Türkler hayatları boyunca tabiatı gözlemleyerek hayatı anlamaya, öğrenmeye çalışmış ve barınma, giyinme, beslenme, hastalıkları tedavi etme, savaşma, savunma özelliklerini hayvanlara bakarak öğrenmiş aynı zamanda geliştirmişlerdir. Hayvanları hayvan-ata/hayvan-ana olarak da

görmüşlerdir. Türklerin hayvandan türeyiş efsaneleri bunun en büyük örneğidir. Türkler için bazı hayvanlar kutsiyeti ifade etmektedir hatta “Tanrı” olarak görülmektedir. Bu kutsiyetle bir ongun olarak kabul edilen hayvanlar zamanla hayvan kültleri oluşturmuştur (Duman, 2024, s. 25).

Türk destan dairesi içerisinde karşımıza çıkan hayvanların ilk sıralarında at ve kurt gelmektedir. Divanü Lûgat-it Türk’te geçen “*kuş kanatın er atın*” [kuş kanadıyla er atıyla] (Kâşgarlı Mahmud, 2006, s. 34-35) sözüne göre at Türk’ün kanadını sembolize etmektedir. Dede Korkut Hikâyelerinde ise kahramanın kardeşi ve kader-yol arkadaşı atıdır. Kahraman dünyadan göçtüğünde atının kuyruğu kesilir veya kahramanın ölümü ile birlikte atı boğazlanarak yanına defnedilir (Ergin, 2004, s. 170-249). Türk destanlarında karşılaşılan at ve kahraman birlikteliği ilk zamanlardan bugüne kadar sembolik olarak işlev görmüştür. Türk destanlarında görülen bir diğer önemli hayvan; Türk milletinin türeyiş efsanelerinde ata-ana sembolü olan, Oğuz Kağan destanında ise yol gösterici ulu bir hayvan sembolü olan kurttur. Bu hayvan sembollerinden başka Türk destanlarında geyik, gergedan, köpek, tilki, doğan ve kuzgun gibi hayvanların yanında birçok türde hayvan görülmektedir³. Ayrıca Türk destanlarında görülen önemli hayvanlardan biride sığırlardır. Anadolu kültürlerinde önemli bir yere sahip olan öküz, Luviler, Huriler, Hattiler ve Hititler gibi kadim medeniyetler açısından hem kutsal hem de sembolik bir anlam taşımaktadır. Bu hayvan, özellikle tanrılar ve tanrıçalara sunulan kurbanlarda tercih edilerek sembolik bir işlev kazanmıştır. Fırtına Tanrısı ile özdeşleşen öküz ya da boğa, bereketin ve verimliliğin bir sembolü olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda şifa kaynağı olarak da görülen bu hayvan, kimi zaman doğrudan tapınılan bir figür haline gelmiştir. Örneğin Hindistan’da Şiva’nın bineği olan öküz, yaşamın kaynağını temsil etmekte ve günümüzde de kutsallığını korumaktadır. Öküzün bu denli önemli bir sembole dönüşmesi, kuşkusuz insanoğluna sağladığı çok yönlü faydalardan kaynaklanmaktadır. Ancak öküz ve boğa her zaman olumlu anlamlar taşımamıştır. Örneğin İran gibi bazı bölgelerde boğa, karanlığı temsil eden bir figür olarak görülmüştür. Bu olumsuz imajın temelinde ise, yılın belirli dönemlerinde yabani boğa sürülerinin ekili alanlara zarar vermesi yatmaktadır. Bu tür olaylar, özellikle yabani sığır sürülerinin olumsuz bir üne sahip olmasına sebebiyet vermiştir.

Hayvancılık ve tarımla meşgul olan bir milletin destan metinleri içerisinde hayvan sembollerinin bulunması doğaldır. Zamanla hayatın bütün safhalarında yer alan sembolizm kavramı diğer yerlerde olduğu gibi Türk destanları içerisinde de bulunmaktadır. Çalışma

³Bu tür hayvanların destanlardaki sembol durumları ve detaylı bilgi için bakınız: (Baltacı, 2015; Yeşildal 2015; Kolot, 2022; Yılmaz, 2022; Duman, 2024). Yapılan çalışmalarda artık yeni hayvanlar da ele alınmaktadır. Örneğin fare-sıçanın Türk kültüründeki yeri için bakınız: (Özdemir, 2022).

kapsamında, Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Destansı Hikâyeleri ve çeşitli Türk boylarına ait destanlar incelenerek, sığırın Türk kültür ve mitolojisi içerisindeki sembolik anlamları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öncelikle “sığır” kelimesinin etimolojik tahlili yapılmış, ardından söz konusu destan metinleri bu etimolojik ve kültürel açıdan değerlendirilmiştir. İnceleme sürecinde sığırın, destanlardaki sembolik rolleri belirlenmiş ve bu sembollerin kültürel yaşam üzerindeki yansımaları yorumlanmıştır.

Sığır Kelimesinin Etimolojisi

Geçmişten günümüze “sığır” kelimesinin etimolojisi üzerine çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu çerçevede, sözcüğün kökeni genellikle sağ- fiili ile ilişkilendirilmiştir. Eren (1999, s. 363-364) ve Paçacıoğlu’na (2016, s. 548) göre kelimenin özgün biçimi *sag-(ı)r şeklinde olmalıdır. Diğer taraftan, Tuncer Gülensoy konuyla ilgili olarak “sīg” fiil kökünü öne sürmüş, ancak bu fiili bağımsız bir madde başlığı altında işlememiş, yalnızca *sīg-(ı)r biçiminde değerlendirmiştir (2007, s. 765). Bu veriler, sığır kelimesinin kökeninin süt sağımıyla bağlantılı olabileceği yönünde yorumlanmaktadır.

Konuya ilişkin diğer önemli bir terim ise öküzdür. Bu kelimenin etimolojisi araştırmacılar arasında tartışmalı bir nitelik taşımaktadır. Hasan Eren’in aktardığına göre, Németh, Golden ve Menges “öküz” kelimesinin Toharca “okso” biçiminden alındığını savunurken; Clauson, Toharca “okäs” biçiminin esas alınması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Doerfer, bu görüşe karşı çıkarak öküzün Toharca kökenli olmadığı kanaatindedir. Öte yandan Ramstedt, Türkçe formların Altay dillerindeki “pökü-f” kökünden türediğini ileri sürmüştür. Gombocz ise Türkçe “öküz” ile Moğolca “ükür, üker” sözcükleri arasındaki benzerliği, rotasizm olgusuna işaret eden bir örnek olarak değerlendirmiştir (Eren, 1999, s. 315). Gülensoy ise bu kelimeyi “*ök(~g)ü[>i~e]+z” biçiminde açıklamış, Ana Türkçedeki karşılığının ise *pöker olduğunu belirtmiştir (2007, s. 658).

Türkçe Sözlük’te ise sığır, boğa, inek, öküz ve geyiğin anlamı şu şekilde verilmektedir:

Sığır: “Geviş getirenlerden, boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı” (2011, s. 2090).

İnek: “Dişi sığır” (2011, s. 1092).

Öküz: “Çift sürmekte, kağrı çekmekte kullanılan, etinden yararlanan, iğdiş edilmiş erkek sığır” (2011, s. 1843).

Orhun Türkçesi Dönemi’nde, sığır, boğa Tonyukuk Kitabesi’nin batı yüzünde “buuka” şeklinde geçmektedir. “Toruk buuk(a)lı s(ä)m(i)z buuk(a)lı ır(a)kda bils(ä)r”... [“(İnsan) zayıf boğalarla semiz, besili boğaları uzaktan bilmek zorunda kalsa”] (Tekin, 1994, s. 3-4).

Eski Uygur Türkçesi Dönemi'ne ait sözlüklerde “boğa, buka, buğu, inek, käyik, öküz, sığun (erkek geyik)” kelimeleri geçmektedir (Caferoğlu, 1993, s. 30, 34, 64, 100, 133; Doğan-Usta, 2014, s. 95, 152, 252; Ayazlı, 2016, s. 92, 126, 147, 192).

İrk Bitig’de, “inek, öküz, sığun” kelimeleri şöyle geçmektedir: “*eki öküzüg bir bukursıka kölmış*” [iki öküzü bir sabana koşmuşlar] (Tekin, 2013, s. 1). “*ürün esri inek buzagulaçı bolmış*” [ak benekli bir inek doğurmak üzereymiş] (Tekin, 2013, s. 23).

Karahanlı Türkçesi Döneminde kaleme alınan Kutadgu Bilig adlı eserde yaban sığırı, boğa, inek ve öküz kelimeleri şu şekilde geçmektedir: “(5801) *tümen arzu ni ‘met yidiñ inçlenip boyun yal beğüttün buka teg kılıp*” [sen huzur içinde bin türlü arzu ve nimetlere nail oldun; bir boğa gibi, boyun ve enseni kalınlaştırdın]; “(5372) *ya kuzda yoriğli kalın köp kutuz ya tüzde yoriğli uđ inek öküz*” [bir de şimaldeki dağlarda sürülerle dolaşan yaban sığırı veya ovada dolaşan inek ve öküz sürüleri] (Arat, 1991, s. 575).

Türk edebiyatının en önemli kaynak eserlerinden birisi olan ve Karahanlılar zamanında kaleme alınan Divanü Lûgat-it Türk’te, sığır kelimesi yedi, öküz kelimesi sekiz, ingek (inek) kelimesi dört yerde geçmektedir. “*..alın töpü yaşardı orut otın yaşurdı kölniñ suwın köşerdi sığır buka müñreşü.r*” [Dağların tepeleri bitkilerle yeşerdi. Öyle ki taze bitkiler, solmuş otları örttü. Gölcükler de o kadar suyla doldu ki neredeyse taşacaktı. Boğalar ve sığırlar bunun sevincinden böğürmeye başladılar] (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 254). “*öküz ađa.kı bolğınça buza.gu başı bolsa yi.g*” [Buzağının başı olmak öküzün ayağı olmaktan daha iyidir] (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014, s. 28).

Harezmi Türkçesi Döneminde hazırlanan sözlükte “inek, öküz, sığır, sığun” kelimeleri geçmektedir (Ünlü, 2012, s. 261-314-458-519). Sığır otuz üç, öküz kelimesi de “öküzlük yeri” olarak bir yerde geçmektedir.

Kıpçak Türkçesi Döneminde hazırlanan sözlükte “boğa, buğa, inek, öküz” kelimeleri geçmektedir (Toparlı vd. 2014, s. 33, 112, 142, 210).

Codex Cumanicus’ta “boga (Lat. torus, Fars. gāwsāla), inek (Lat. vacha, Fars. māya gōw), öküz (Lat. bos, Fars. gāwsāla), sığır (Lat. bos, Fars. gāwsāla) şeklinde geçmektedir (Argunşah ve Güner, 2025, s. 444, 485, 537, 551). Gülistan Tercümesinde ise “(310-6) bil anı kün-ı har ol gerçi ‘anber öküzi bolsa” şeklinde geçmektedir. (Karamanlıoğlu, 1989, s. 154).

“Çağatay Türkçesi Sözlüğünde” geçen kelimeler şu şekildedir: *Boğa*: Sığır aygırı, tosunun

büyüğü. *İnek*: Sığırın dişisi. *Öküz*: Boğa, ag boğa. *Sığın*: Büyük bir geyik türü. *Sığır*: Büyük baş hayvan. *Sıgun*: Yaban sığırı. (Ünlü, 2012, s. 159, 530, 981, 982).

Çağdaş Türk Lehçelerinde ise sığır, “sygyr, sıyr, sıyır, sığır, sığın” şeklinde karşımıza çıkmaktadır⁴. Bu etimolojik tahlillerden hareketle bir değerlendirme yapılacak olursa sığır kavramı Türk lehçelerinde hemen hemen benzer sesleri karşıladığı ve yaygın bir kullanıma sahip olduğu söylenebilir. Buradan yola çıkılarak Türkün kadim yaşantısının kavramlarda etimolojik birlikteliği sağladığı sonucuna ulaşılabilir.

Oğuz Kağan Destanı’nda Sığır Sembolü

Oğuz Kağan Destanı, tarihî bir şahsiyet olduğu düşünülen Oğuz Kağan’ın doğumundan itibaren hayatı boyunca yaşadığı önemli olayları ve nihayetinde ölümünü konu edinen, Türk kültürünün en önemli destanlarından biridir. Bu destan, yalnızca bir kahramanlık hikâyesi değil, aynı zamanda Oğuz Türklerinin tarihsel kökenlerini, dünya görüşlerini ve toplumsal yapılarını yansıtan bir kültürel miras olarak değerlendirilmelidir. Oğuz Kağan Destanı, bu yönüyle hem bireysel bir figürün (Oğuz Kağan) anlatısı hem de bir halkın (Oğuzlar) kolektif hafızası olarak işlev görmektedir. Bu nedenle, Oğuz Kağan Destanı veya Oğuz Türkleri tarafından yaratılmış olan varyantları, genel bir başlık altında “Oğuznâme” şeklinde anılmaktadır. Destanın günümüze ulaşan iki temel varyantı bulunmaktadır. Bu varyantlardan ilki, Uygur harfleriyle yazılmış olan ve günümüzde eksik bir şekilde bulunan tek yazma nüshadır. Bu yazma, 20. yüzyılın önemli Türkologlarından W. Bang ve Reşit Rahmeti Arat tarafından incelenmiş ve 1987 yılında Türkiye Türkçesine aktararak yayımlanmıştır. İlgili nüsha hem dil özellikleri hem de içerdiği mitolojik unsurlar bakımından oldukça kıymetli olup, destanın arkaik ve erken dönem izlerini taşımaktadır. İkinci varyant ise Reşideddin tarafından kaleme alınan “Câmiü’t-Tevârih” adlı eserde yer almaktadır. Reşideddin, bu eserde çeşitli yazılı belgelerden ve sözlü rivayetlerden yararlanarak Oğuz Kağan’a dair bilgileri Farsça olarak derlemiştir. Reşideddin’in aktardığı metin üzerine ise özellikle Zeki Velidi Togan (1982) tarafından önemli çalışmalar yapılmıştır. Ancak burada dikkat çekici bir mesele bulunmaktadır: Destanda geçen Oğuz Kağan ismiyle, tarih boyunca Türklerin en büyük boylarından biri olan Oğuzlar arasında doğrudan bir bağ olup olmadığı hususu netlik kazanmamıştır. Bu nedenle, söz konusu isim benzerliğinin tarihî ya da etimolojik bir temele dayanıp dayanmadığı hâlâ araştırmacılar arasında tartışma konusudur.

⁴Sığırın çağdaş Türk lehçelerindeki durumları için “Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti; Türkmen Dilinin Sözlüğü; Gagauzça-Rusça-Romınca Sözlük; Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü; Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı; Altayca-Türkçe Sözlük; Örneklî Hakasça-Türkçe Sözlük” gibi kaynaklara bakılabilir.

Bu çalışmada, destanın daha arkaik ve erken dönem özelliklerini taşıyan (Çobanoğlu, 2003, s. 124) Türkiye Türkçesine aktarılmış Uygur harfli varyant esas alınmıştır. Anlatıya göre Oğuz Kağan Destanı, oldukça dikkat çekici bir girişle başlamaktadır. Destanın giriş kısmında geçen “... olsun dediler. Onun resmi budur:” (Ergin, 1970, s. 1) ifadesi, metnin hem sözlü hem görsel kültürle olan bağını ortaya koymakta; hemen ardından yer alan, öküz ya da boğa biçimindeki bir resim ise bu anlatının şematik ya da sembolik bir temsil unsuru olarak değerlendirilmesine imkân tanımaktadır. Bu sembolik başlangıç, Türk mitolojisinde sıkça rastlanan hayvan simgelerinin, özellikle de kozmik veya totemik anlamların anlatının içine dâhil edildiğini göstermektedir. Söz konusu resimle Oğuz Kağan’ın doğası, gücü ve kutsallığı hakkında metaforik bir anlatım sunduğu düşünülmektedir.

Destan metninin hemen başında Oğuz Kağan şu şekilde tasvir edilmektedir: “*Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri ela; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi. Bu çocuk anasının göğsünden ilk sütü emdi ve bir daha emmedi. Çiğ et, çorba ve şarap istedi. Dile gelmeye başladı; kırk gün sonra büyüdü, yürüdü ve oynadı. Ayakları öküz ayağı gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzu gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan aşağı tüylü idi...*” (Ergin, 1970, s. 1).

Destandan alınan yukarıdaki anlatıdan da açıkça anlaşılacağı üzere, Oğuz Kağan sıradan bir insan değil; doğası gereği olağanüstü niteliklerle donatılmış, mitolojik bir kahramandır. Doğduğu andan itibaren gösterdiği sıra dışı özellikler, onun ilahi yahut yarı-ilahi bir varlık olarak konumlandırıldığını göstermektedir. Nitekim destanda Oğuz’un “gök yüzlü” ve “ateş ağızlı” olarak betimlenmesi, onun gökle, yani kutsallık ve yücelik ile ilişkilendirilen sembolik bir varlık olduğunu ima etmektedir. Bu tür epitetler, sadece fiziksel özelliklerin değil, aynı zamanda manevi ve kültürel bir anlam dünyasının yansımasıdır. Oğuz’un dünyaya gelir gelmez yalnızca bir kez annesini emmesi, ardından ise yetişkin bir birey gibi çiğ et, çorba ve şarap talep etmesi, destanın hem yapısal hem de kurgusal açıdan olağanüstülük zeminine oturduğunu göstermektedir. Bu durum, Türk destan geleneğinde sıklıkla karşılaşılan “erken olgunlaşma” motifiyle örtüşmektedir. Yeni doğmuş bir çocuğun hemen konuşmaya başlaması, kırk gün gibi kısa bir sürede yürüyüp oyun oynaması gibi unsurlar, destan kahramanlarına özgü olağanüstü nitelikler arasında yer almakta ve kahramanın sıradan insani sınırların çok ötesinde olduğunu vurgulamaktadır. Oğuz Kağan’ın bedensel özelliklerine dair yapılan betimlemeler de onun fiziksel gücünü ve doğayla olan bütünleşmesini sembolize eder niteliktedir. Ayaklarının öküz ayağına benzetilmesi, belinin kurt beli gibi olması, omuzlarının samur omzu ve göğsünün ayı göğsü olarak tanımlanması, bir yandan bu hayvanların temsil ettiği güç, cesaret, çeviklik ve

direnci sembolize etmekte, öte yandan da mitolojik bir kahramanın doğaüstü yapısının vurgulanmasını sağlamaktadır. Bu tür mübalağalı ve sembolik anlatımlar, destan geleneğinde kahramanın kutsallıkla ilişkilendirilmesinde önemli rol oynar.

Destan parçasında Oğuz Kağan'ın çeşitli yönlerinin ayı, samur ve kurt gibi hayvanlara benzetilmesi de onun doğrudan bir hayvandan doğmuş olabileceği izlenimini yaratmaktadır. Bu bağlamda, Divitçioğlu'nun yorumu dikkat çekicidir. Divitçioğlu, Oğuz Kağan'ın dişi bir ay ile erkek bir boğanın birleşmesi sonucunda dünyaya geldiğini ifade eder ve bu mitolojik birleşimin, Oğuz'un beden yapısının "birleşik hayvan" olarak algılanmasına neden olduğu yorumunu yapar (1998, s. 435). Böyle bir bakış açısı, destan kahramanının sadece insanüstü değil, aynı zamanda doğaüstü güçlerin ve mitolojik sembollerin bir araya geldiği bir varlık olarak kabul edildiğini gösterir. Bu tür anlatılar, sadece bireysel bir kahramanı yüceltmekle kalmaz; aynı zamanda ait olduğu toplumun kozmolojik inançlarını, totemik anlayışlarını ve kültürel kodlarını da açığa çıkarır. Oğuz Kağan, bu yönüyle hem tarihsel hem de mitolojik bir kimliğin taşıyıcısıdır. Yine Oğuz Kağan Destanı'nda kutsal sembol olarak inekler, insanların susuz kalmalarını önleyerek kurtarıcılığı sembolize etmişlerdir (Duman, 2024, s. 87).

Oğuz Kağan Destanı'nda öküz sembolüyle ilişkilendirilebilecek bir diğer dikkat çekici veri ise kağının icadına dair anlatıdır. Bu anlatı, yalnızca teknik bir gelişmeyi değil, aynı zamanda Oğuz Kağan'ın liderliğinde gerçekleşen fetih hareketlerinin kapsamını ve toplumsal organizasyon düzeyini de gözler önüne sermektedir. Destanda anlatıldığına göre, Oğuz Kağan, "başlıya baş eğdirmek, dizliye diz çöktürmek" amacıyla seferlere çıkarak birçok ülkeyi zapt eder. Bu ifade, Oğuz Kağan'ın sadece askerî bir komutan değil; aynı zamanda düzen kurucu, adalet sağlayıcı ve merkezi bir otorite olarak tasarlandığını göstermektedir. Gerçekleştirilen bu fetihlerin ardından Oğuz Kağan ve ordusu büyük miktarda ganimet elde eder. Elde edilen değerli malları taşıyacak yeterli sayıda at, katır ve öküz bulunmamaktadır. Bu noktada, destanın anlatımında teknik bir çözüm devreye girer. Oğuz'un askerleri arasında bulunan bir bey, bu sıkıntıyı aşmak amacıyla bugünkü anlamıyla kağnı olarak bilinen bir yük arabası tasarlar ve üretir. Bu olay, hem erken Türk topluluklarında teknik zekânın ve pratik çözüm üretme yetisinin varlığını göstermesi bakımından hem de öküzün tarım ve taşımacılıkta oynadığı rolün altını çizmesi açısından dikkate değerdir. Kağının icadı, aynı zamanda Türk mitolojik düşüncesinde ihtiyaç anında ortaya çıkan yaratıcı çözümlerin ve bireysel zekânın nasıl kolektif bir başarıya dönüştüğü teması etrafında şekillenir. Öküz gibi güçlü, sabırlı ve dayanıklı bir hayvanın bu bağlamda yeniden gündeme gelmesi, yalnızca ekonomik veya pratik bir unsurdan ibaret değildir; aynı zamanda öküzün Türk kültüründe taşıdığı simgesel anlamı da pekiştirir.

Böylelikle, kağının ortaya çıkışı sadece maddi bir icat olarak değil, aynı zamanda mitolojik hafızada yer eden bir sembol olarak da yorumlanabilir. “...*Oğuz Kağan yendi, Çürçet Kağanı mağlup etti, öldürdü; başını kesti ve Çürçet halkını kendisine tabi kıldı. Vuruşmadan sonra Oğuz Kağan’ın askerlerine, maiyetine ve halkına öyle büyük bir ganimet düştü ki, yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi. Oğuz Kağan’ın askeri arasında tecrübeli ve gayet becerikli bir adam vardı. Onun adı Barmaklığ Çosun Billig idi. Bu becerikli usta, bir araba (kağnı) yaptı*” (Ergin, 1970, s. 11). Verilen örnekte görüldüğü gibi öküzün güçlü yapısı taşımacılıkta büyük önem sahiptir. Bundan dolayı öküz yük sembolü olarak görülmektedir. Büyük yurt olarak tarif edilen Çürçet’te çok miktarda öküzün ve sığırın bulunduğundan bahsedilir (Güven, 2003, s. 85). Destan metninden verilen bölümlerden anlaşılacağı üzere sığır/öküz sembolü mal varlığı olarak yaşamdaki yeri ve öküz arabasının yapılması hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Destanın öküz veya boğa resmi ile başlaması, Oğuz Kağan’ın öküz veya boğa ayağı gibi ayaklarının olması benzetme sembolü olarak kullanılması bu durum kahraman-güç sembol ilişkisi olarak yorumlanabilir. Oğuz Kağan’da geçen “*yüklemek ve götürmek için at, katır ve öküz az geldi*” cümlesinden sığır veya öküzün bu dönemden önce evcilleştirildiği, gücünden yararlanıldığı daha sonra ise öküz arabası yani kağnı yapılarak bu kullanımın daha ileri dereceye taşındığı toplumsal olarak ilerlemenin kaydedildiğinin bir göstergesidir.

Dede Korkut Boylarında Sığır Sembolü

Dede Korkut Kitabı Dresden ve Vatikan olmak üzere iki nüshadan oluşmaktadır. Dresden nüshası bir mukaddime ile on iki hikâyeden oluşurken Vatikan nüshası altı hikâyeden oluşmaktadır. Bu hikâyelerden altıncısı sondan bir yaprak eksiktir. Araştırmacılar tarafından Vatikan nüshasının Dresden nüshasından kopya edildiği düşünülmektedir. Dede Korkut Kitabı’nın Dresden nüshasını H.O. Fleischer keşfetmiştir. Von Diez ise bu nüshayı bilim dünyasına tanıtmıştır. Vatikan nüshası ise Rossi tarafından keşfedilmiştir. Kilisli Rıfat Bilge bu nüshanın Türkiye’de ilk neşrini yapmıştır. Bugüne kadar pek çok araştırmacı ve bilim insanı, Türk halk edebiyatının temel taşlarından biri olan Dede Korkut geleneğini çok yönlü biçimde ele almış ve bu alanda çeşitli akademik çalışmalar ortaya koymuştur. Türkiye’de Dede Korkut Kitabı üzerine yapılan en önemli ve temel kaynaklardan biri, Orhan Şaik Gökyay’ın *Dedem Korkudun Kitabı* (2006) adlı çalışmasıdır. Aynı şekilde, Muharrem Ergin’in *Dede Korkut Kitabı* (2004) adlı eseri de bu alanda yapılan akademik incelemeler arasında öncü nitelik taşımaktadır. Her iki çalışma da Dede Korkut anlatılarının dilsel, tarihî ve kültürel yönlerini inceleyerek bu mirasın anlaşılmasında önemli katkılar sunmuştur.

Türk kültüründe ad verme geleneği, yalnızca bir bireyin tanımlanması ya da ayırt edilmesini sağlayan işlevsel bir unsur olarak değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve metafizik bir anlam taşıyan önemli bir ritüel olarak kabul edilmektedir. Bu gelenek, köklü ve sistemli bir yapı içerisinde gelişmiş; bireyin kimliğini, karakterini ve hatta kaderini şekillendirdiğine inanılan bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Ad, sadece bir çağırma aracı değil; aynı zamanda bireyin toplumsal rolünü, gelecekteki başarılarını ve kişisel özelliklerini simgeleyen bir işaret olarak görülmüştür. Türk kahramanlık destanlarında da ad verme süreci, sıradan bir olaydan çok daha fazlasıdır. Yeni doğan çocuklara hemen isim verilmediği, bunun yerine ismin, çocuğun sergilediği olağanüstü bir davranış yahut kahramanlık sonucu hak edilerek alındığı görülmektedir. Özellikle kahramanlık anlatılarında, bir çocuğun uzun süre adsız olarak yaşaması sık karşılaşılan bir motiftir. Bu durum, bireyin toplum tarafından tanınması ve onaylanmasının, ancak belli bir gücü, cesareti ya da başarıyı sergilemesiyle mümkün olduğu inancına dayanmaktadır. Bu bağlamda Pertev Naili Boratav, ad alma sürecinin halk anlatılarında sıklıkla rastlanan bir özellik olduğunu ve kahramanın adını ancak olağanüstü bir başarı gösterdikten sonra kazandığını belirtmektedir (Boratav, 1973, s. 115). Benzer biçimde Kalafat (1995, s. 98) da, çocuğun ad alabilmesi için bir düşmanı öldürmesi, kan dökmesi ya da kahramanlıkla ilişkilendirilebilecek bir eylemde bulunmasının yeterli olduğunu vurgulamaktadır. Bu tür anlatılar, sadece bireysel başarıyı değil, aynı zamanda toplumun değer verdiği kahramanlık, cesaret ve yiğitlik gibi nitelikleri de ön plana çıkarmaktadır. Kahramanın ad kazanması, onun sosyal kimliğinin inşasında belirleyici bir eşik olarak işlev görürken; aynı zamanda kültürel hafızada kalıcı bir yer edinmesini sağlar. Öte yandan, Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde yer alan bilgiler, hayvan adlarının tarihî şahsiyetlerde isim olarak kullanıldığını da göstermektedir. Nitekim Evliyâ Çelebi, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin babası olarak bilinen Süleyman Şah'ın oğullarından birinin adının Boğa Han olduğunu ifade etmektedir (Evliyâ Çelebi, 2013, s. 284). Ayrıca Yıldırım Bayezid dönemine ait Osmanlı hanedanında da Boğa Han isminde bir şehzade olduğu kaydedilmiştir (Evliyâ Çelebi, 2013a, s. 32). Bu veriler, güçlü hayvan figürlerinin sadece destanlarda değil, tarihî belgelerde ve hanedan isimlendirmelerinde de sembolik anlamlar yüklenerek kullanıldığını göstermektedir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde de güçlü olan ne varsa, çeşitli benzetme ve semboller aracılığıyla dikkat çekici ve anlam yüklü bir biçimde sunulmaktadır. Kahramanların nitelikleri, hayvan sembolleriyle zenginleştirilerek onların doğaüstü gücü, cesareti ya da liderlik vasıfları ön plana çıkarılır. Bu anlatım tarzı hem mitolojik düşünceyle hem de Türk halk estetiğiyle derin bir uyum içerisinde gelişmiştir.

Yaylak-kışlak hayat yaşayan Türkler arasında alplık çok kıymetlidir. Devamlı bir av, akın ve savaş ruhu içerisinde olunmasından dolayı her daim hazırlıklı bulunmak bir gerekliliktir. Alplık unvanı kendi başına verilmez, mutlaka bir güç gösterisi olması gerekir. Bu güç gösterilerinden biri de vahşi hayvanlarla mücadelede o hayvanı yenmektir. Kahramanlar sık sık önlerine engel olarak çıkan boğalarla mücadele etmek zorunda kalırlar. Destanda kahramanların vahşi hayvan olan boğa ile mücadele örnekleri (Duman, 2024, s. 84), Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda: “ ...Oğlan buğanuñ alnından yumruğın giderdi, yolundan savruldu. Buğa ayağı üstine turamadı, düştü tepesinüñ üstine yıkıldı. Oğlan pıçağına el urdı, buğanuñ başını kesdi. Oğuz bigleri gelüp oğlan üstine yığmak oldular, tahsin didiler. Dedem Korkut gelsün bu oğlana ad koysun, bilesinçe alup babasına varsun, babasından oğlana biglik istesün, taht alı virsün didiler” (Ergin, 2004, s. 82) şeklindedir. Bu kahramanlıktan sonra bilge Dede Korkut gelerek oğlana Boğaç Han ismini verir. Bir başka mücadele ise Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı boyunda gerçekleşmektedir. Kan Turalı'nın, eşi Selcen Hatun'a kavuşmak için boğa ile giriştiği mücadele şöyledir: “ ...Kan Turalı aydur: Bu dünyayı erenler 'akıl-ile bulmuşlardur, bunun öñinden sıçrayayım, ne hünerüm var-ise ardından göstereyim didi. Adı görklü Muhammede salavat getürdi, buğanuñ öñinden savuldu. Buğa boynuzu üzerine dikildi. Kuyriğinden üç kerre götürüp yere saldı. Süñükleri hurd oldu. Basdı boğazladı. Pıçak çıkarup derisini yüzdi. Etin meydanda koyup derisini tekürüñ öñine getürüp...” (Ergin, 2004, s. 189-190). Bu mücadelede Kan Turalı boğayı yenerek yiğitliğini ispat etmiştir. Verilen bu örneklerde de görüldüğü gibi boğa gücü sembolize etmektedir. Kahramanların boğa ile mücadeleye girmesi aynı zamanda alplık sembolüdür. Yine Dede Korkut kitabında boğayla yapılan mücadeleler dışında da çeşitli deyişler mevcuttur. Deyişlerin yanı sıra özel yer adlarında, kullanılan aletlerin bazılarının sığırdan (deri, kemik vs.) elde edildiği veya kurban olarak sığır kesildiği görülmektedir.

Türk Boylarının Destanlarında Sığır Sembolü

Bu bölümde Türkistan coğrafyası (Altay, Başkurt, Çuvaş, Hakas, Karaçay-Malkar, Kazak, Kazan, Kırgız, Kırım ve Tuva) destanlarında sığırla ilgili kısımlar tespit edilmiştir. Destanlarda yer alan sığırın kültürel ve mitolojik olarak üstlendiği anlamlar ve yansımalar sembolizm çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Sığır yılı on iki yıl devresinde ikinci yılın adıdır. Sığır, kadim inanç sistemlerinde yalnızca bir hayvan değil; aynı zamanda bolluk, verimlilik ve çoğalma gibi kavramların güçlü bir sembolü olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, eski Türk toplumlarında sığıra ve özellikle öküzle atfedilen kültürel ve sembolik anlamlar dikkat çekicidir. Geleneksel dünya görüşü içerisinde değerlendirildiğinde, Nevruz törenleri gibi mevsimsel döngüleri temsil eden önemli geçiş

ritüelleri arasında sığır figürünün özel bir yere sahip olduğu görülmektedir. Nevruz, yalnızca baharın gelişi değil, aynı zamanda tabiatın canlanması ve bereketin simgesel olarak yeniden doğuşu anlamına geldiğinden, bu tür hayvan sembolleriyle iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Ayrıca halk inanışlarında sığır yılı, çelişkili özellikleri bir arada taşıyan bir dönem olarak yorumlanmıştır. Bir yandan bolluk, refah ve huzur gibi olumlu çağrışımlar yaparken; diğer yandan zorluk, mücadele ve çalkantı gibi olumsuzlukları da içinde barındıran bir yıl kabul edilmiştir. Bu yılın anlamlandırılmasında, sığırın doğadaki sakın ama güçlü karakteri ile yılın getirileri arasında sembolik bir ilişki kurulmuştur.

Geleneksel Türk inanç sisteminde yer alan bir diğer dikkat çekici unsur ise, sığır yılında doğan bireylerin bu hayvanı kesmemesi gerektiği yönündeki yaygın görüştür. Bu inanç, insan ile doğduğu yıl arasında kutsal ve sembolik bir bağ kurulduğunu; bu bağın ihlal edilmesinin birey açısından uğursuzluk ya da dengesizlik yaratacağına dair kültürel bir anlayışı yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu tür tabular, hem bireyin kimlik yapısında doğayla olan ilişkisini belirleyen hem de toplumun ortak değerlerini koruyan bir işlev üstlenmektedir. Osman Turan, sığırların döğüşken olmasından dolayı bu yıl da harplerin, dert ve baş ağrıların çoğaldığını; kışın çetin geçtiğini, soğuktan meyvelere afet eriştiğini, fitne ve karışıklığın çok olduğunu belirtmiştir (2009, s. 101). Sığırın destanlarda sembolik olarak kullanılması sırasıyla şu şekildedir:

Alet Yapımında Sığır

Sığır/öküz Tuva Türklerinin *Kangıvay-Mergen* adlı destan metninde üç ve dört yaşındaki inek derisinden işlenerek, dört köşe yapılan, saf altınla süslenen ağır kamçı bulunmaktadır (Arıkoğlu, 2004a, s. 240). Yine Tuva “Möge Şagaan-Toolay” adlı destanda aynı kamçı dört yaşındaki öküzün postu, dört kenarlı üç yaşındaki öküzün postu, üç kenarlı olarak örülüp, ağır altından yapılmıştır (Arıkoğlu, 2004a, s. 241-282). Altay *Er Samır* destanında alet yapımının maddesi olarak geçmektedir. Destanda: “*dokuz öküzün dersinden dolanarak yapılan kamçı*” (Dilek, 2004, s. 138; 144) yapımında kullanılan öküz derisi ile öküzün sağlamlığı, dayanıklılığı sembolize edilmiştir.

Bereket Sembolü Olarak Sığır

Hakas Türklerine ait *Ak Çibek Arıç* adlı destan metninde gök otlu gök ovaya yayılmış ineğin bahsedilmektedir. Ayrıca süt ikram edilen ihtiyar bir kadının “*sütsüz ineğin sütlü olsun*” (Arıkoğlu, 2004, s. 331-374) şeklinde dua etmesi ineğin bereket sembolü olarak görüldüğüne işarettir.

Ekonomik Sembol Olarak Sığır

Karaçay-Malkar Türklerine ait *Karça* adlı destan metninde Kabardey prensi Kaytuk oğlu Karça'dan öküzlerini istemektedir. Kaytuk oğlu Karça'nın öküzlerini kendisine vermezse savaş çıkacağını belirtir. Ancak Karça öküzleri yerine köpek göndererek savaştan korkmadığını söyler (Tavkul, 2003, s. 328-336). Destanda öküz sembolü ile savaş çıkaracak kadar büyük olduğu vurgulanmaktadır. Bu destan metninde kahramanın veya alp, hakan, prensin gücünü veya zenginliğini sembolize etmektedir. Çuvaş Türklerine ait *Alp-Başbuğ Çocuğu* adlı destanda da zenginlik sembolü olarak geçmektedir. “*Atalarımız zamanında, uzaktaki Altın Dağları tarafında, Alp Batur kendi halkı ile yaşarmış. Sürü sürü hayvan beslermiş. Semiz öküzler böğürerek yüksek dağları sarsarmış*” (Ersoy, 2004, s. 106-132). Görüldüğü üzere destanlarda da mal varlığı olarak karşımıza sığır çıkmaktadır. Zenginlik ve güç sembolü olarak sığır/öküz destan metinlerinde kullanılmıştır.

Güç-Kuvvet Sembolü Olarak Sığır

Kırım Türklerine ait *Karasu Bazar* Varyantı destan metninde kahraman Çora Batır ile Han seyisi Ali Bey karşı karşıya gelmiş ve birbirlerine ok atmışlardır. Ok atma sahnesi “*öküz gibi böğürtüp, sığır gibi bağırtıp, çekip attı*” (Dönmez, 2003, s. 271) şeklinde tasvir edilmektedir. Kazak Türklerinin *Kozı Körpeş-Bayan Suluv* destanında doksan düşmanını yenen kahraman için “*boğa-buvga (kudurmuş boğa)*” (İbrayev ve Elevkonov, 2003, s. 417-429) benzetmesi yapılmaktadır. Bu benzetme birçok Türk destan kahramanı için kullanılmaktadır. Tuva Türklerine ait *Altın Çaagay* destanında kahraman Aldın-Çaagay ile boynuzsuz gök bir ineğin mücadelesi bulunmaktadır (Arıkoğlu, 2004a, s. 329). Hakas Türklerine ait *Ak Çibek Arığ* adlı destan metninde ise Alpler iri boğalar gibi böğrüşüp iri aygırlar gibi uğuldamaktadır (Arıkoğlu, 2004, s. 331-374). Kazan Türklerine ait *Edigey* destanında “*toktamış gibi büyük hanlar, tok boğa gibi tarkanlar*” ifadesi ile Tarkanlar güç-kuvvet yönünden tok boğaya benzetilmektedir (Miñnegulov, 2004, s. 13). Hakasların, *Altın Çüs* adlı destanında Alp Han, “*inek boğası gibi böğürüp koşmaktadır*” (Arıkoğlu, 2004, s. 392) ve *Kuş Besleyen Altın Kuş* destanında ise “*inek büyüklüğünde ak taşın üstünde*” (Arıkoğlu, 2004, s. 415) ifadelerindeki inek, benzetme sembolü olarak kullanılmıştır. Tosun, boğa, öküz erkek cinsi olmakla beraber güç ile yakından ilişkilidir. Türk destanlarının birçoğunda olduğu gibi sığır/öküz güç-kuvvet sembolü olarak geçmektedir.

Kurban Sembolü Olarak Sığır

Türkler, tarih boyunca mensubu oldukları dinî inanç sistemleri çerçevesinde hem kanlı kurban

ibadetini hem de kansasız kurban olarak bilinen saçı geleneğini yerine getirmişlerdir. Bu uygulamalar, farklı dönem ve inanç sistemlerine göre biçimsel değişiklikler göstermiş olsa da özünde Tanrı'ya adanma ve bir tür şükran sunumu olarak değerlendirilmiştir. İslamiyet öncesi Türk inançlarında, kurban ritüelleri genellikle Tanrı'ya yakınlaşma, dilekte bulunma ya da şükretme amacıyla icra edilmiş; sağlık, doğurganlık, bereket, yağmur talebi, kötülüklerden korunma ve musibetlerden arınma gibi çeşitli nedenlerle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, kurban olarak sunulan hayvanlar genellikle toplum tarafından en kıymetli olarak görülen türlerden seçilmiştir. Kurban hayvanlarının başında at, sığır, öküz, koç ve koyun gibi türler gelmektedir. Özellikle at kurbanı, birçok Türk boyu için en yüksek düzeyde kutsallık taşıyan bir uygulama olarak öne çıkarken; sığır kurbanı ise başta Kazak-Kırgızlar ve Kırgızlar (Bekki, 1996, s. 26) olmak üzere Orta Asya'daki bazı Türk topluluklarında yaygın şekilde uygulanmıştır. Bu durum, farklı Türk topluluklarının coğrafi, ekonomik ve kültürel yapıları doğrultusunda kurban ritüellerini çeşitlendirdiğini ve belirli hayvan türlerine atfedilen sembolik değerlerin farklılaştığını göstermektedir.

Kazakistan Türklerine ait destan metinlerinde genellikle çocuğu olmayan ancak sayısız yani çok sayıda dört ayaklı veya dört çeşit hayvana (koyun, koç, deve, buğra yıldı vs.) sahip beyler karşılaşmaktadır. Kazak Türklerine ait “*Kobılandı Batır*” adlı destan metninde kurban olarak sunulan “*ikiz doğmuş gök boğa*” bulunmaktadır (İbrayev ve Elevkonov, 2003, s. 285-318). Başkurt Türklerinin *Kublan Batır* adlı destan metninde oğlunun gittiği savaştan sağ-salim gidip dönmesine karşılık anne kurbanlık olarak ikiz buzağı, kuzu ve tay adak adamaktadır (Süleymanov, 2004, s. 65). Kırgız Türklerinin *Manas* adlı destanında doğum yapan eşi için Cakıp Bay “*ay boynuzludan inek*” kurban etmektedir (Akmataliyev vd. 2003, s. 314, 336). Verilen örneklerde sığır kurban sembolü olarak görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Birbirinden farklı pek çok hayvan Türk dünyası destanlarında sembolizm açısından yer almaktadır. Bu hayvanlardan biri de içine öküz, boğa, inek, geyik gibi türlerin genel adı olan sığırlardır. Sığır, destanlarda daha çok fiziki ve karakter özellikleri açısından kullanılmıştır. Gücün, kudretin ve kahramanlara benzetilmenin figürü olarak da ortaya konulmaktadır. Dede Korkut kitabında boğayla yapılan mücadeleler mevcuttur. Bu mücadelelerinin dışında da çeşitli deyişler bulunmaktadır. Deyişlerin yanı sıra özel yer adlarında, kullanılan aletlerin bazılarının sığırdan (deri, kemik vs.) elde edildiği veya kurban olarak sığır kesildiği görülmektedir. Türkistan coğrafyası (Altay, Başkurt, Çuvaş, Hakas, Karaçay-Malkar, Kazak, Kazan, Kırgız, Kırım ve Tuva) destanları taranmış ve sığırla ilgili kısımlar tespit edilmiştir. Türk halklarının

yaşamlarında sığır, alet yapımında, bereket, ekonomik, güç-kuvvet, kurban vs. sembolü olarak görülmüştür. Bu bağlamda sığır, hem benzetme hem de çeşitli ve kullanımı geniş manada bir hayvan sembol olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültür ekolojisi bağlamında hayvan çalışmalarının genişleyerek her yönden halkbilimciler tarafından da çalışılması gerekliliktir.

Kaynakça

- Akmataliyev, A. vd. (2003). Destanlar Kırgızistan Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (IV), 1-465, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Arat, R. R. (1991). Kutadgu Bilig- Çeviri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). Codex Cumanicus. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Arıkoğlu, E. (2004). Destanlar Hakas Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (V), 331-444, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Arıkoğlu, 2004, s. 331-374.
- Arıkoğlu, E. (2004a). Destanlar Tuva Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (V), 212-330, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ayazlı, Ö. (2016). Eski Uygurca Din Dışı Metinlerin Karşılaştırmalı Söz Varlığı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Balci, F. (2019). Türk Kültür Tarihinde Boğa-Öküz. İstanbul: Hiperyayın.
- Baltacı T, Z. (2015). Türk Kültüründe Köpek (İnanış, Uygulama ve Anlatılar) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Balıkesir.
- Bang, W.- Arat, R. R. (1987). Oğuz Kağan Destanı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bekki, S. (1996). Türk Mitolojisi'nde Kurban. Akademik Araştırmalar, 3, s. 16-28.
- Boratav, P. N. (1973). 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar). İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Caferoğlu, A. (1993). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). Türk Dünyası Epik Destan Geleneği. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dilek, İ. (2004). Destanlar Altay Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (V), 132-211, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Doğan İ, ve Usta, Z. (2014). Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı. Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- Dönmez, Y. (2003). Destanlar Makedonya Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (II), 259-276. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Duman, O. (2024). Türk Dünyası Destanlarında Hayvan Sembolizmi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2014). Divanu Lugati't Türk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Eren, H. (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: Dizgi Baskı.
- Ergin, M. (1970). Oğuz Kağan Destanı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ergin, M. (2004). Dede Korkut Kitabı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ersoy, F. (2004). Destanlar Çuvaş Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (V), 106-131, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Evliyâ Çelebi. (2013). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi 1-6 Kitaplar. 1. Cilt. (S. A. Kahraman ve Y. Dağlı, Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evliyâ Çelebi. (2013a). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi 7-10 Kitaplar Dizin. 2. Cilt. (S. A. Kahraman Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökyay, O. Ş. (2006). Dedem Korkudun Kitabı. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güven, M. (2003). Oğuz Kağan Destanı'nda Hayvanlar. Milli Folklor. (57), 82-91.
- İbrayev, Ş. ve Elevkonov, Ş. (2003). Destanlar Kazakistan Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (III), 1-552. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları
- Kalafat, Y. (1995). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnanışlarının İzleri. Ankara: Ankara Dil Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karamanlıoğlu, F. (1989). Gülistan Tercümesi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (2006). Divanü Lûgat-it-Türk. I. Cilt. (B. Atalay Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kolot, B. (2022). Türk Destanlarında Kurt. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Miñnegulov, H. (2004). Destanlar Kazan Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (V), 1-28, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özdemir, M. (2022). Sembolik-Ritüel Açından Halk Bilgisi ve Uygulamalarında Fare-Sıçanlar. (Yılmaz, S, S. (Ed.). Türk Kültür Ekolojisinde Hayvanlar). Çanakkale: Hars Akademi Yayınları.
- Paçacıoğlu, B. (2016). Türkçenin VIII- XVI Yüzyıllar Arasında Sözcük Dağarcığı. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Süleymanov, A. (2004). Destanlar Başkurt Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (V), 29-106. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Tavkul, U. (2003). Destanlar Karaçay-Malkar Türkleri Türk Dünyası Ortak Edebiyatı, Türk Dünyası Edebiyat Metinleri Antolojisi (II), 291-340. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Tekin, T. (1994). Tonyukuk Yazıtı. Ankara: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2013). İrk Bitig. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Togan, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları.

- Toparlı, R.; Vural, H.; Karaatlı R. (2014). Kıpçak Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, O. (2009). *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Türkçe Sözlük (11. bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S.(2012). Harezmi-Altınordu Sözlüğü. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Yeşildal, Ü. Y. (2015). Mitten Destana Destandan Türküye Anadolu Sahası Türk Folklorunda Geyik. Konya: Kömen Yayınları.
- Yılmaz, S. S. (2022). Türk Kültür Ekolojisinde Hayvanlar. Çanakkale: Hars Akademi Yayınları.

Extended Abstract

The layers of meaning carried by animal figures in Turkish epics are shaped at the intersection of the mythological accumulation of oral culture and historical memory. This study examines the animal symbols frequently encountered in Turkish mythological thought and epic narratives, focusing especially on the cattle/ox symbol. The cattle/ox symbol has become not only a symbol of physical strength and resistance against nature, but also a representation of cultural power, social legitimacy and individual transformation. Animal symbols represent much more than the aesthetic structure of epics; they are key to understanding communities' conception of the world, their relationship with nature, and their socio-political values. Societies have engaged in different cultural productions according to their hunter-gatherer, nomadic or settled life styles. In this framework, lifestyle and economic activities have become one of the basic elements of culture. The way of life adopted by the Turkish society in the historical process is generally defined as "nomadic" or "nomadic"; this situation is directly reflected in their cultural structures. Turkish communities living in the vast steppe geography have continued their lives by migrating between 'plateau' and 'winter' in seasonal mobility. The economic activities of the Turks, who have large herds of animals, have been shaped largely based on animal husbandry. The human-animal relationship has been an important component of the Turkish social structure throughout history, and animal husbandry has come to the fore not only as an economic activity but also as a culture-forming element. In this context, it can be said that a rich cultural accumulation based on animal husbandry has been formed.

Epics are products of oral literature that carry the influence of mythological elements and generally describe events such as heroism, war, migration, drought. In the history of literature, the term epic is used for works in verse, prose or a combination of these two genres. Epics are a set of symbols that appeal to the collective feelings of the society to which they belong and contain national characteristics. Symbolic expressions in epics, which are one of the important products of the collective unconscious in Turkish culture, give common feelings. It is natural for a nation engaged in animal husbandry and agriculture to include animal symbols in epic texts. The concept of symbolism, which has taken place in all stages of life over time, is also included in Turkish epics as in other places. Within the scope of this study, the symbolic meanings of cattle in Turkish culture and mythology have been tried to be revealed by analysing the Oghuz Khan Epic, Dede Korkut Epic Stories and the epics of various Turkish tribes. First of all, the etymological analysis of the word 'cattle' was made, and then the epic texts in question were evaluated from this etymological and cultural point of view.

In the process of analysis, the symbolic roles of cattle in the epics were determined and the reflections of these symbols on cultural life were interpreted. Looking at the etymology of the word cattle, if an evaluation is made based on etymological analyses, it can be said that the concept of cattle meets almost similar sounds in Turkish dialects and has a widespread use. Based on this, it can be said that the ancient life of the Turk provides etymological unity in concepts. The Oghuz Kagan Epic is one of the most important epics of Turkish culture, which deals with the important events of Oghuz Kagan, who is thought to be a historical figure, from his birth, throughout his life and finally his death. This study is based on the Uighur variant of the epic, which has more archaic and early period features, and has been transferred to Turkey Turkish. He states that it is a conscious preference that the depictions in the Oghuz Khan Epic, especially the feet, are likened to animals such as bulls or oxen, which are symbols of power. In addition to expressing the power and might of Oğuz Kağan from birth, it also indicates that he may be a totemic figure. In the Dede Korkut Tales, whatever is powerful is presented in a remarkable and meaningful way through various similes and symbols. The qualities of the heroes are enriched with animal symbols to emphasise their supernatural power, courage or leadership qualities. This style of expression has developed in deep harmony with both mythological thought and Turkish folk aesthetics.

The year of the cattle is the second year in the twelve-year cycle. In ancient belief systems, cattle is not only an animal, but also a powerful symbol of concepts such as abundance, productivity and reproduction. In this context, the cultural and symbolic meanings attributed to cattle and especially to oxen in ancient Turkish societies are remarkable. When evaluated within the traditional worldview, it is seen that the figure of cattle has a special place among important transition rituals representing seasonal cycles such as Nowruz ceremonies. Since Nowruz means not only the arrival of spring, but also the revival of nature and the symbolic rebirth of fertility, it has a structure intertwined with such animal symbols. In addition, in folk beliefs, the year of cattle is interpreted as a period that carries contradictory features together. On the one hand, it has positive connotations such as abundance, prosperity and peace; on the other hand, it has been accepted as a year that contains negativity such as hardship, struggle and turmoil. In the interpretation of this year, a symbolic relationship was established between the calm but strong character of the cattle in nature and the year's returns. Cattle are mostly used in epics in terms of physical and character traits. It is also put forward as a figure of power, might and being likened to heroes. In the book of Dede Korkut, there are struggles with the bull. Turkestan geography (Altai, Bashkir, Chuvash, Khakass, Karachay-Malkar, Kazakh, Kazan, Kyrgyz,

Crimea and Tuva) epics were scanned and parts related to cattle were identified. In the lives of Turkic peoples, cattle was seen as a symbol of tool-making, fertility, economy, power-force, sacrifice, etc. In this context, cattle appears as both a metaphor and an animal symbol with a wide range and wide usage. In the context of Turkish cultural ecology, animal studies should be expanded and studied by folklorists in all aspects.